

9. Рублев В.В. Понятие и правовая характеристика акционерного соглашения как гражданско-правового договора, регулируемого гражданским законодательством Российской Федерации. *Адвокат*. 2010. № 10. URL: <http://base.garant.ru/55061713/>.
10. Шиткина И.С. Соглашение акционеров (договоры об осуществлении прав участников) как источник регламентации корпоративных отношений. *Хозяйство и право*. 2011. № 2. URL: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=СЛ;n=56420>.
11. Мельникова Т.В. К вопросу о необходимости участия корпорации в корпоративном договоре. URL: <http://отрасли-права.рф/article/26544>.
12. Осипенко К.О. Договор об осуществлении прав участников хозяйственных обществ в российском и английском праве : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 Москва, 2015. 190 с.
13. Вінник О.М. Акціонерні угоди. *Юридична Україна*. 2010. № 5. С. 20–27.
14. Беспалов Ю.Ф. К вопросу о понятии, субъектном составе и особенностях корпоративного договора. *Вестник Московского университета Министерства внутренних дел России*. Юридические науки. 2015. № 2. С. 66–70.
15. Бородкин В.Г. Корпоративный договор в период реформирования Гражданского кодекса РФ. *Закон*. 2014. № 3. С. 160–174.

САМСОНОВА Я. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
асистент кафедри земельного
та аграрного права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

ФЕДЮК В. В.,

студент I курсу магістратури
(Інститут прокуратури
та кримінальної юстиції
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого)

УДК 349.42

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-2.3>

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ХОЛДИНГІВ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО СТАНУ

Стаття спрямована на висвітлення історичних етапів становлення та розвитку правового регулювання організації та діяльності аграрних холдингів як нових інтегрованих суб'єктів виробництва сільськогосподарської продукції в Україні. Проаналізовано в історичному контексті перші кроки щодо законодавчої регламентації окремих аспектів холдингових відносин на теренах колишнього Союзу Радянських Соціалістичних Республік як підвалин для початкового етапу становлення правового регулювання відносин за участю аграрних холдингів в Україні. Виокремлено три етапи розвитку правового забезпечення діяльності аграрних холдингів на основі аналізу нормативно-правових актів, ухвалених за часів

незалежності української держави, які можна охарактеризувати внутрішньою суперечністю в межах системи законодавства, наявністю прогалин та відсутністю спеціального закону.

Досліджено проблеми сучасного стану правового регулювання аграрних холдингів, що пов'язані з недоліками законодавчої регламентації, зокрема порядку створення аграрного холдингу як першооснови його організації і набуття правосуб'єктності. Виявлено, що законодавством чітко не встановлений вид установчого документа аграрного холдингу та вимоги до його засновників, що, у свою чергу, не дозволяє здійснювати належний контроль за діяльністю аграрних холдингів, зокрема використанням земель сільськогосподарського призначення. Також проаналізовано стан правового забезпечення інвестування в сільське господарство в різних аспектах діяльності аграрних холдингів (земельні відносини, оподаткування, гарантування продовольчої безпеки, диверсифікація розвитку сільських територій, екологізація сільськогосподарського виробництва й інше), яке натеper потребує найбільшої уваги з боку держави через ухвалення відповідних норм національного законодавства, оскільки така організаційно-правова форма діяльності суб'єктів аграрного виробництва здатна забезпечити позитивний екологічний, економічний і соціальний ефект щодо сталого розвитку сільського господарства та гарантування продовольчої безпеки країни. Запропоновано заходи підвищення прозорості капіталів, які вкладаються в сільське господарство України засновниками та підприємствами, що входять до аграрних холдингових структур.

Ключові слова: аграрний холдинг, історичний етап, сільськогосподарське виробництво, правове регулювання.

Samsonova Y. O., Fediuk V. V. Legal providing for the activities of agricultural holdings in Ukraine: historical aspect and problems of the current state

The article is dedicated to coverage of historical stages of formation and development of legal regulation of organization and activities of agricultural holdings as a new integrated regions of agricultural production in Ukraine. Analyzed in historical context the first steps in the legislative regulation of certain aspects of the holding of relations on the territory of the former USSR as the basis for the initial stage of formation of legal regulation of relations with participation of agricultural holdings in Ukraine. Allocated three stages of development of legal support of activity of agricultural holdings on the basis of analysis of normative-legal acts adopted since independence of the Ukrainian state, which can be characterized by an internal contradiction within the system of legislation, gaps and the absence of a special law.

The problems of modern state of legal regulation of agricultural holdings associated with the defects of legal regulation, in particular, of the order of creation of the agricultural holding as a fundamental principle of its organization and the acquisition of legal personality. We found that the law not clearly established, the founding document of the agricultural holding and the requirements of its founders, which in turn does not allow proper control of activities in agricultural holdings, in particular the use of agricultural land. Also analyzes the state of legal support of investments in agriculture in the various aspects of agricultural holdings (land tenure, taxation, food security, diversification of rural development, ecologization of agricultural production, etc.), which today requires the most attention from the state through the adoption of appropriate national legislation, such as legal form of activity of subjects of agricultural production capable of providing positive environmental, economic and social benefits to the sustainable development of agriculture and ensuring food security of the country. Proposed measures to improve the transparency of capital invested in agriculture of Ukraine founders and enterprises belonging to the agricultural holding structures.

Key words: agricultural holding, historical stage, agricultural production, legal regulation.

Вступ. Трансформація вітчизняної економіки після здобуття Україною незалежності не могла не відобразитися і на сфері аграрного виробництва. У 90-ті рр. ХХ ст. розпочався так званий перехідний до ринкової економіки етап, який увійшов в історію як період появи і становлення різноманітних організаційно-правових форм господарювання в агропромисловому секторі України. Серед таких важливе місце зайняли аграрні холдинги, поява яких була продиктована радше законами ринку, аніж правовими нормами. Аграрні холдинги, виступаючи новим суб'єктом виробництва сільськогосподарської продукції, стали здебільшого структурами, які організовані під впливом глобалізації і діють із залученням іноземного капіталу без належної правової регламентації. З наведеного випливає, що відносини із забезпечення організації та діяльності аграрних холдингів є комплексними та мають бути належним чином (детально та повно) урегульовані національним правом. Тому, на наш погляд, доцільно звернути увагу на історичні аспекти розвитку законодавства у сфері, яке регулювало та регулює відносини за участю аграрних холдингових структур.

Отже, дослідження історичних аспектів розвитку правового регулювання організації та діяльності аграрних холдингів дасть можливість проаналізувати сучасний стан правової регламентованості означеного кола суспільних відносин, спираючись на можливий позитивний досвід дії таких норм, виявити проблеми та надати рекомендації щодо її вдосконалення.

Проблематика, пов'язана зі становленням та розвитком правового регулювання аграрних холдингів, є майже недослідженою у вітчизняній науці. Висвітлюючи наведене питання, варто спиратися на праці В. Єрмоленка, В. Зеліч, Н. Ібрагімової, Д. Іващенко, П. Кулинич, І. Лукач, Р. Гуцоло, В. Уркевича й інших, які приділили увагу дослідженню загальнотеоретичних питань правого регулювання холдингових відносин, а також окремим аспектам організації та діяльності аграрних холдингів.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження історичних етапів становлення та розвитку правового регулювання діяльності аграрних холдингів, а також визначення стану та характеристики нормативно-правового забезпечення цих відносин, з'ясування й обґрунтування можливих шляхів удосконалення окремих аспектів організації та діяльності аграрних холдингів.

Результати дослідження. З огляду на те, що аграрні холдинги – це різновиди холдингів за сферою виробництва (сільське господарство), їм притаманні загальні історичні тенденції розвитку правового регулювання холдингових компаній із визначеною специфікою щодо їхнього статусу в аграрно-правових відносинах. Історичне становлення та розвиток холдингових відносин більшість науковців поділяють на етапи. Практичне значення такого поділу дає змогу відобразити процес появи холдингів та їхню сутність, а також визначити орієнтири подальшого врегулювання за допомогою права наведеної групи суспільних відносин.

Зокрема, І. Лукач убачає чотири основні етапи становлення холдингових компаній в Україні: дореволюційний (діяльність картелів, синдикатів); радянський (трести); період становлення незалежності України; період після ухвалення Господарського кодексу України (далі – ГК України). Проте науковець називає дореволюційний період прототипами холдингових відносин, а радянський період характеризує як такий, що нагадує існування холдингової групи у складі держави (в особі уповноваженого органу), державного тресту (головного підприємство) і залежних від нього дочірніх підприємств, коли між трестами, об'єднаннями та державою існували відносини залежності [1, с. 29; 32; 34]. Отже, недоцільно вважати дореволюційні (до 1917 р.) чи радянські часи етапами розвитку правового регулювання аграрних холдингів. Натомість їх варто вважати періодами формування передумов для розвитку холдингових відносин в аграрній сфері. Оскільки у традиційному (англосаксонському та європейському розумінні) холдинг – це юридична особа, що створюється шляхом встановлення контролю над іншими підприємствами корпоративного типу. Мається на увазі, що аграрний холдинг – це об'єднання капіталів різного походження (національного, іноземного, державного, приватного тощо), він функціонує на підставі плюралізму форм власності та ринкових механізмів, а не лише в адміністративно-командній системі подібно до

часів Радянського Союзу, за яких діяли зачатки холдингових відносин. Важливим аргументом на доведення зазначеної тези є положення Земельного кодексу 1922 р., який передбачав скасування «назавжди» приватної власності на землю. Право користування землями сільськогосподарського призначення надавалося: «а) трудовим хліборобам та їх об'єднанням; б) міським селищам; в) державним установам і підприємствам». Подібно до вищенаведеного Земельний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки 1970 р. закріплював монопольне право державної власності на землю [2, с. 561, 732]. Отже, без рівності всіх форм власності на основний засіб аграрного виробництва недоцільно говорити про існування зазвичай інтернаціональних агрохолдингів.

Становлення правового регулювання діяльності аграрних холдингів відбувалося в рамках перехідної економіки після 1991 р. Під становленням варто розуміти «формування чогось у процесі розвитку» [3, с. 649]. Так, процес формування бази законодавства у сфері регулювання холдингових відносин, зокрема й аграрних, почався з ухвалення Закону України «Про господарські товариства» № 1576–ХІІ від 19 вересня 1991 р., у якому було закріплено право господарських товариств створювати дочірні підприємства унітарного типу. Декрет Кабінету Міністрів України «Про режим іноземного інвестування» № 93/96-ВР від 20 травня 1993 р. став правовою основою для створення дочірніх підприємств. Постановою Верховної Ради України «Про затвердження Державної програми приватизації майна державних підприємств» № 2545–ХІІ від 7 липня 1992 р. суб'єктами приватизації було визнано холдинги [1, с. 36]. На цьому етапі заслуговує на увагу Указ Президента України «Про холдингові компанії, що створюються у процесі корпоратизації та приватизації» № 224/94 від 11 квітня 1994 р., у якому наведено визначення холдингової компанії, зазначено процедуру її створення й вказано, що засновниками холдингу можуть бути не лише державні підприємства чи органи. Водночас у п. 19 зазначеного Указу містилося положення, яким було заборонено створення холдингових компаній у галузі виробництва та переробки сільськогосподарської продукції [4]. Варто зазначити, що попередньо проаналізовані акти в межах етапу становлення такої заборони не містили, через їх застосування можна було легко «обходити» положення даного Указу, сутність якого була в запровадженні спеціального регулювання холдингових відносин. Наведений приклад дозволяє підсумувати, що першому (початковому) етапу притаманне безсистемне накопичення нормативних актів із регулювання холдингових відносин, які поширювали свою дію і в аграрній сфері.

Наступний (другий) етап правового регулювання пов'язують з ухваленням ГК України від 16 січня 2003 р. [5], ст. 126 якого надано визначення холдингової компанії та віднесено її до різновидів асоційованих підприємств. Наведена правова норма змінювалася декілька разів. Аспекти створення, організації та діяльності аграрних холдингів регулюються також Цивільним кодексом України (далі – ЦК України), у якому, зокрема, надано поняття залежного господарського товариства. Провідним законодавчим актом цього етапу є Закон України «Про холдингові компанії в Україні» [6], який спрямований на врегулювання всього спектра холдингових відносин (у більшості державних холдингів). Крім названого унормування правового статусу агрохолдингів присвячені й інші закони та нормативно-правові акти цього етапу. Так, у Законі України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р.» № 2982–ІV від 18 травня 2005 р. проголошено, що державна підтримка конкурентоспроможного сільського господарства на основі інтеграції є пріоритетом державної аграрної політики. Отже, цілком слушним видається називати цей період етапом становлення.

Сучасний (третій) етап пов'язаний з ухваленням Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 р., закріплена в якому податкова правосуб'єктність аграрних холдингів викликає багато наукових дискусій. У національному законодавстві вживаються поняття «дочірнє підприємство», «холдингова компанія», «материнська компанія», «пов'язані особи», однак їх застосування не є уніфікованим. Великого значення для врегулювання досліджуваних відносин набув Закон України «Про акціонерні товариства» № 514–VІ від 17 вересня 2008 р., оскільки будь-який агрохолдинг є акціонерним товариством. Заслужують на увагу зміни 2015 р. до Закону «Про холдингові компанії в Україні» [6], якими виключено положення про

те, що холдингова компанія має бути зареєстрована в державному реєстрі холдингових компаній і визначено, що вона реєструється в загальному порядку. У контексті наведених змін виключення положення ч. 3 ст. 3 даного Закону про обов'язкову відповідність установчих документів та діяльності холдингової компанії вимогам Закону України «Про холдингові компанії» породжує ще більшу невизначеність у регламентованості створення аграрних холдингів.

Такий розвиток законодавства є відображенням того, як право «не встигає» за розвитком аграрних холдингових відносин. На підтвердження цього з економічного погляду для агрохолдингів після активного зростання їхнього земельного банку протягом 2006–2010 рр. почався період сповільнення накопичення земель, а із 2016 р. аграрні холдинги продовжують пошуки найбільш оптимальних форм господарювання у стані законодавчої невизначеності [7, с. 99]. Отже, на сучасному етапі відбуваються невеликі зміни щодо окремих правових засад функціонування холдингових компаній і які не сприяють розвиткові економічних процесів.

Щодо окремих аспектів удосконалення правового регулювання організації та діяльності аграрних холдингів в Україні, то варто зазначити, що ця проблема є комплексною. Так, на думку Ю. Карпишина, регуляторна політика держави щодо розвитку агрохолдингів має стосуватися структурно-галузевого, інвестиційного напрямів, політики інституційних перетворень, цінової, антимонопольної, бюджетної, податкової, грошово-кредитної, зовнішньоекономічної та навіть екологічної й соціально-економічної політики. У процесі реалізації економічної політики держава застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності, основні з яких закріплені в ч. 2 ст. 12 ГК України. Крім того, учений пропонує виокремлення адміністративних, економічних (прямих і непрямих), організаційних методів державного регулювання діяльності агрохолдингів. Автор відносить нормативно-правове забезпечення до адміністративного методу [8, с. 145, 147], однак не зазначає, що передувати діяльності аграрного холдингу має його організація із правового погляду.

На нашу думку, варто звернути увагу на проблемні аспекти законодавчо встановленої процедури створення аграрного холдингу. Так, порядок створення та реєстрації аграрних холдингових компаній визначено ЦК України, ГК України [5], Законом України «Про акціонерні товариства». У ст. 3 Закону України «Про холдингові компанії в Україні» [6] зазначається, що холдингові компанії можуть утворюватися органами, уповноваженими управляти державним майном, державними органами приватизації самостійно або разом з іншими засновниками шляхом об'єднання у статутному капіталі холдингових корпоративних пакетів акцій (часток, паїв); іншими суб'єктами на договірних засадах. Наведене законодавче положення викликає низку логічних неузгодженостей. Насамперед відсутні вимоги до засновників майбутнього агрохолдингу. Крім того, Закон не передбачає переліку істотних умов договору про заснування аграрної холдингової компанії, що деякою мірою дає змогу говорити про засновницький договір [9, с. 81]. Однак варто звернути увагу на те, що для публічного акціонерного товариства, яким має бути агрохолдинг, установчим документом є статут, а не договір. Також залишається актуальним питання щодо виду установчого документу в разі наявності лише одного засновника [10, с. 132]. Отже, такі законодавчі прогалини не дозволяють здійснювати належний контроль за діяльністю аграрних холдингів, дозволяють засновникам за допомогою іноземного капіталу несільськогосподарського походження виснажувати земельні ресурси.

Щодо проблемних аспектів діяльності аграрних холдингів та шляхів їх удосконалення, то їм приділено достатньо уваги в літературі, однак із домінуванням економічного, а не юридичного підтексту. Наприклад, правове регулювання інвестування в сільське господарство, яке здійснюється аграрними холдингами, має забезпечувати передусім економічний ефект вкладених інвестицій. Така форма інвестування має стимулюватися державою. В. Зеліч уважає, що інших спеціалізованих договорів про діяльність транснаціональних компаній в Україні на тепер немає, окрім міжнародних договорів України про уникнення подвійного оподаткування та законів України «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про режим іноземного

інвестування», «Про акціонерні товариства в Україні», у яких встановлені порядки: портфельних і прямих іноземних інвестицій у публічні акціонерні товариства в Україні шляхом придбання пакетів їхніх акцій; переходу підприємств України під повний контроль іноземного інвестора через створення дочірнього підприємства, для чого необхідна згода Антимонопольного комітету України; порядок репатріації доходів іноземного інвестора з України; виплати дивідендів, процентів і роялті; порядок сплати податків на прибуток дочірніх підприємств і податку на доходи фізичних осіб дочірніх підприємств [11, с. 68]. З такою думкою варто погодитися. До того ж ми вважаємо, що в Закон України «Про режим іноземного інвестування» варто було б включити положення про те, що в разі внесення іноземною юридичною особою прямої іноземної інвестиції, яка за розміром становить собою контрольний пакет (за обсягом статутного капіталу українського підприємства є більше 50%), вона визнається «міжнародним холдингом» («бенефіціарним власником» підприємства України, яке, відповідно, визнається «пов'язаним» дочірнім підприємством міжнародного холдингу) і повинна: мати засвідчені документи країни юрисдикції про характер походження коштів інвестиції та їх оподаткування у країні юрисдикції; одержати дозвіл Антимонопольного комітету України на придбання контрольного пакету акцій і представити бізнес-план інвестиційних зобов'язань щодо діяльності свого дочірнього підприємства в Україні. Такі пропозиції матимуть характер стимулюючих, виходячи з інтересів держави, оскільки вони сприятимуть зростанню прозорості капіталів, щокладаються агрохолдингами в сільське господарство. Не менш важливими мають бути механізми поміркованої державної підтримки.

Висновки. Відповідно до поставлених завдань вважаємо, що найбільш обґрунтованим видається виокремлення таких етапів розвитку правового регулювання організації та діяльності аграрних холдингів: 1) початковий (1991–2003 рр.), що характеризується формуванням правової регламентації засад холдингових відносин; 2) етап становлення (2003–2008 рр.), якому притаманна конкретизація й унормування правового статусу холдингів і їх активна діяльність на підставі законодавства; 3) сучасний етап (2008 р. – наш час), сутністю якого є врегулювання окремих аспектів холдингових відносин. Характерною рисою правового регулювання організації і діяльності аграрних холдингів є використання загальної правової бази, що застосовується для врегулювання даної групи суспільних відносин.

Сучасний стан правового регулювання має досить велику кількість проблем, які пов'язані з якістю забезпечення окремих аспектів організації та діяльності аграрних холдингів. У результаті проведеного дослідження виявлено, що питання організації (створення) аграрних холдингів переважно висвітлюються в організаційно-економічному аспекті. Однак питання організаційно-функціональної діяльності досліджуваних суб'єктів варто переносити у правове поле в контексті законодавчої регламентації процедури їх створення, яка має низку нерегульованих засадничих питань (вимоги до установчих документів, засновників тощо). Що стосується проблемних аспектів діяльності аграрних холдингів, то найбільш нерегульованими видаються відносини інвестування в сільське господарство, оскільки така форма діяльності здатна забезпечити позитивний екологічний, економічний і соціальний ефект діяльності аграрних холдингів в Україні, тому підлягає більш якісній правовій регламентації, що спрямована на забезпечення прозорості походження капіталів у сільському господарстві України.

Список використаних джерел:

1. Лукач І. Правове становище холдингових компаній : монографія. Київ : Юрінком-Інтер, 2008. 240 с.
2. Іванов В. Історія держави і права України : підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. 892 с.
3. Словник української мови : в 11-ти т. / за ред. І. Білодіда. АН УРСР. Інститут мовознавства. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 9. 916 с.
4. «Про холдингові компанії, що створюються у процесі корпоратизації та приватизації» : Указ Президента України від 11 квітня 1994 р. № 224/94. *Урядовий кур'єр*. 1994. Втратив

чинність на підставі Указу Президента України від 12 липня 2007 р. № 224. *Урядовий кур'єр*. 2007. № 127.

5. Господарський Кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.

6. Про холдингові компанії в Україні : Закон України від 15 березня 2006 р. № 3528–IV. *Голос України*. 2006. № 89.

7. Дуб Б. Сучасний стан і тенденції економічної безпеки агрохолдингів в Україні. *Agricultural and resource economics: international scientific e-journal*. 2017. Vol. 3. № 1. Р. 94–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/areis_2017_3_1_10 (дата звернення: 09.03.2020).

8. Карпишин Ю. Методологічні засади державного регулювання агрохолдингів. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2017. № 1 (7). С. 144–149.

9. Никифоров О. Способи утворення холдингових компаній в Україні. *Економіка і право*. 2010. № 3. С. 80–83.

10. Іващенко Д. Правові аспекти створення агрохолдингу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 1. С. 130–133.

11. Зеліч В. Холдинги як структуроутворююча форма ведення міжнародного бізнесу в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 6. С. 64–69.

